

Věž hradu Gutštejna z pohledu archeologie

Luboš Hobl

The Gutštejn castle tower from archaeological point of view

Abstract: An unusual situation was revealed in a probe situated by the tower of Gutštejn castle (Tachov District) during an archaeological research in 1998. It was discovered that the tower foundations don't fit closely to the bedrock but to layers which contain archaeological material – particularly ceramic containers. The contribution represents an evaluation of these findings whose presence can suggest that the tower is older than the latest building-historical researches dealing with this part of the castle.

Key words: Gutštejn (Tachov District) – archaeology – building-historical research – medieval pottery

Úvod

Hrad Gutštejn (okr. Tachov) se nachází asi 12 km severně od Stříbra. Do popředí nové vlny zájmu badatelů a se dostal hlavně v souvislosti s chystanou konzervací a stabilizací zříceniny hradu, která probíhá od druhé poloviny 90. let 20. století (k průběhu rekonstrukčních prací zejména Sokol 2012; k historii Úlovec – Jánský 2000; k celkovému stavebnímu vývoji zatím nejobsáhleji Durdík – Úlovec 1996).

Tento příspěvek do jisté míry reaguje, na základě výpovědi jiných pramenů, na článek Vladislava Razíma z roku 2013, ve kterém se autor velmi podrobně zabýval stavební podobou hradní věže (Razím 2013). V tomto článku přináší na základě důkladného architektonického rozboru nové informace, a to včetně nových interpretací některých jejích částí. Snad nejzásadnějším poznatkem byla analýza dřevěné konstrukce v prostoru nad druhým patrem věže, u níž proběhlo již dříve dendrochronologické datování do let 1421–1422 (Kyncl 2000; 2011). Tato konstrukce byla až do průzkumu V. Razíma považována za původní krov věže před zvýšením, či případně za opravu po husitském obléhání (1422) a byla zároveň doposud využívána jako hlavní chronologická opora vzniku věže (Procházka 2004, 152–153; Durdík – Sušický 2005, 41; Sokol 2012, 74). V. Razím tuto konstrukci považuje, zejména z důvodu její mohutnosti, za platformu pro nějakou těžkou zbraň (palnou či vrhací), jež byla zbudována v jiné fázi než spodní část věže do úrovně 3. patra (Razím 2013, 216–217 a 223).¹ Z tohoto zjištění vyplývá, že dendrochronologická datace roštu nesouvisí se vznikem věže, jak se dříve předpokládalo. To si autor uvědomil, a proto pracuje s archeologickým datováním, tj. koncem 14. či začátkem 15. století, které se uvádí v nálezových zprávách pocházejících z archeologického výzkumu, a se kterým pak pracoval při další interpretaci (Razím 2013, 215, 220 a pozn. 11). Zde však nastává problém, jelikož v nálezové zprávě byl

Obr. 1. Pohled na věž od východu. Foto L. Hobl 2015. – *Abb. 1. Blick auf den Turm von Osten (Fotografie L. Hobl 2015).*

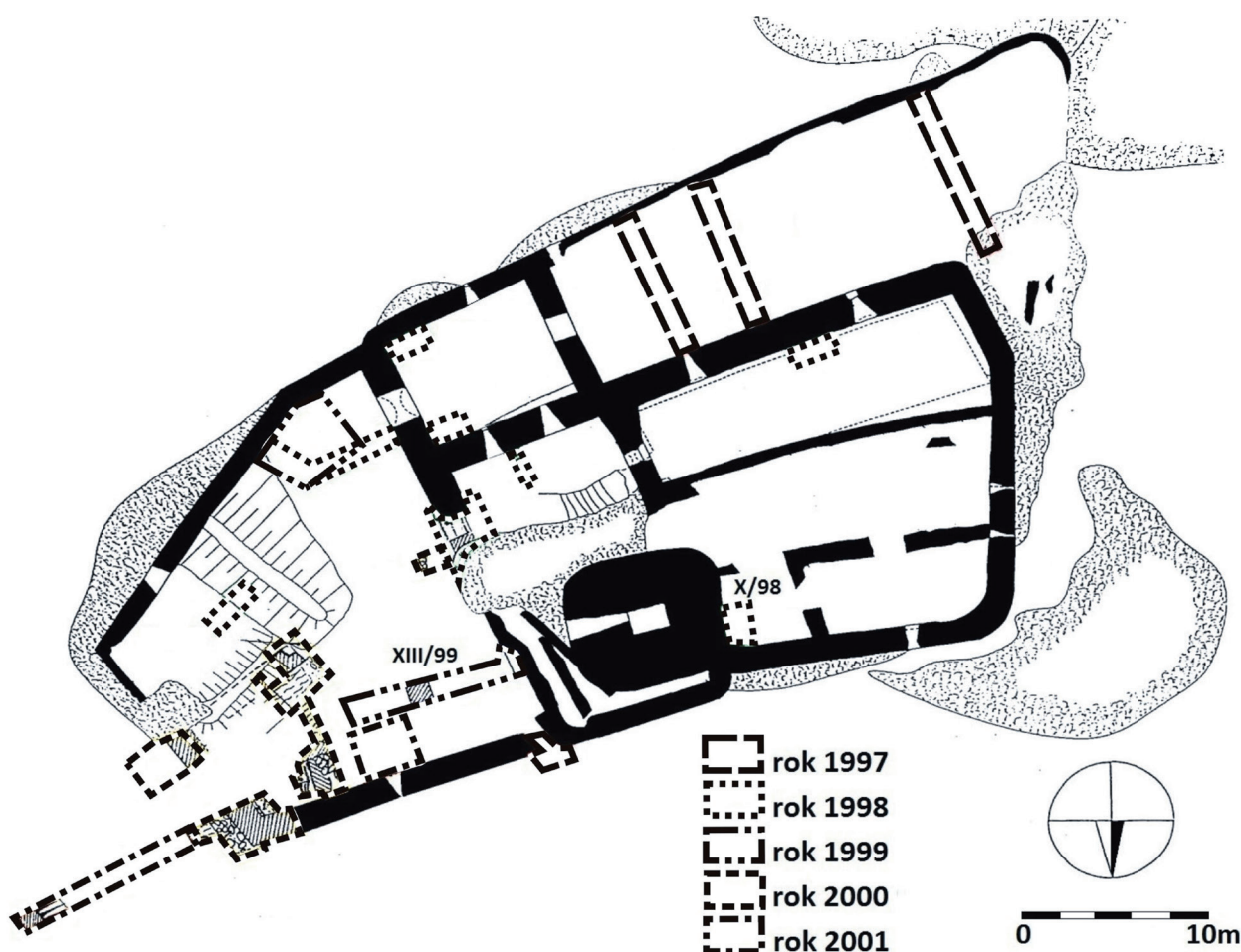

archeologický materiál vyhodnocen pouze předběžně, a to pod značným vlivem stavebně-historického průzkumu a dendrochronologické datace.² Zpracování části archeologického materiálu z archeologického výzkumu proběhlo až v rámci diplomové práce autora tohoto příspěvku (Hobl 2014). Krom jiných byla pro rozbor vybrána i sonda umístěná u hlavní věže. Její vyhodnocení bude předmětem následujícího textu.

Nálezová situace

Archeologický výzkum probíhal pod vedením Evy Kamenické v letech 1997–2001 a měl ověřit stav stavebních konstrukcí a zpřesnit výsledky stavebně-historického průzkumu.

V roce 1998 byla jedna ze sond situována při vnějším obvodu hlavní věže v blízkosti jejího severozápadního rohu (v prostoru severního paláce – označená jako X/98; obr. 2–3). Její rozměry byly 2 x 1,2 m. Pod drnem se do hloubky cca 120 cm nacházely tři vrstvy (obr. 4). První dvě byly zásyповého charakteru s příměsí lomových kamenů a malty (obr. 4.1, 2). Při horní hranici vrstvy 1 bylo patrně několik na plochu položených lomových kamenů, považovaných za zbytek dlažby. Další vrstva, asi 60 cm silná, tvořená hutným jílem, vyplňovala zbylý prostor přiléhající k základu věže (obr. 4.3; Kamenická 1998, 7).

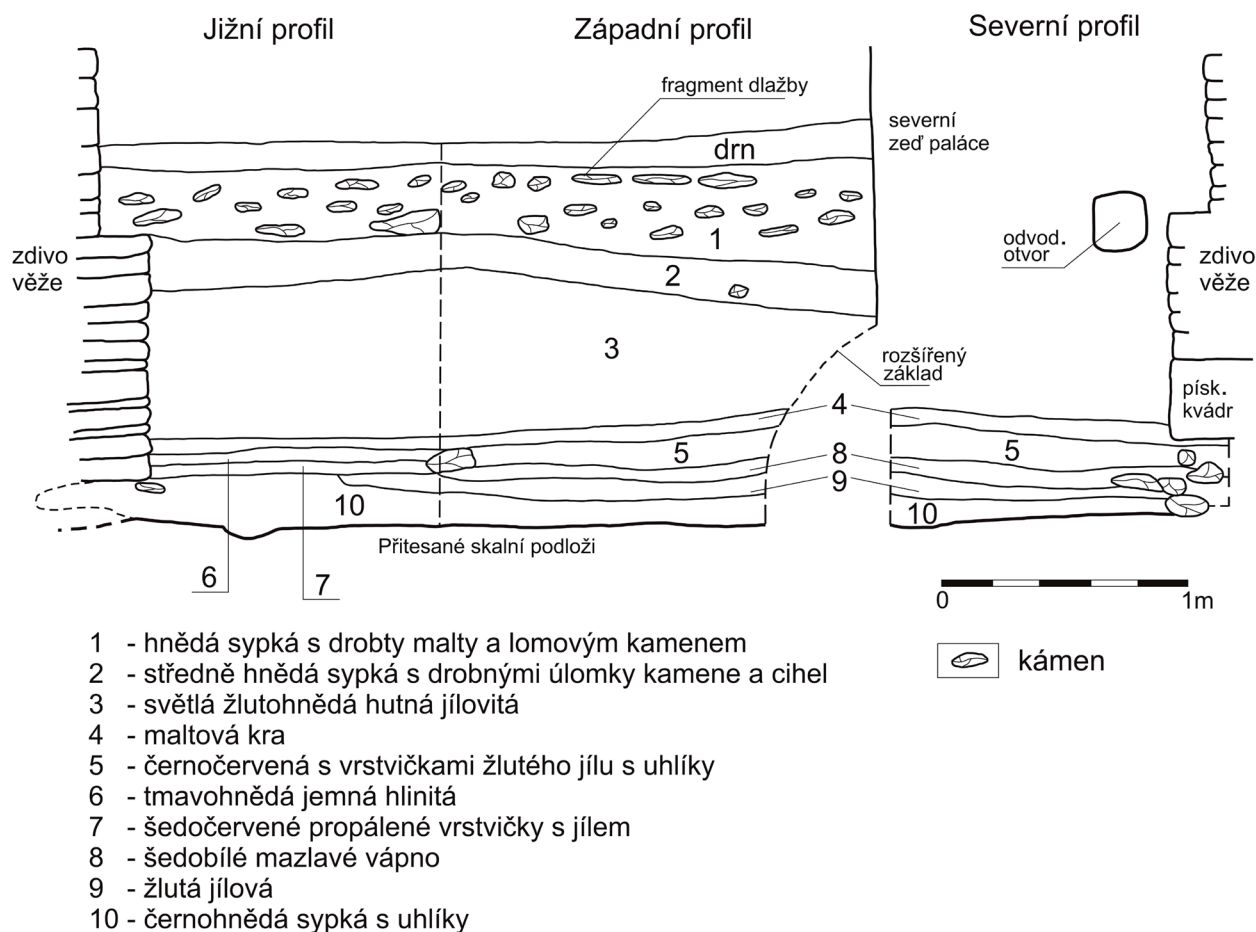
Obr. 2. Půdorys hradu (podle Durdík – Úlovec 1996) s vyznačenými sondami vyznačenými sondami E. Kamenické. Upravil L. Hobl. – *Abb. 2. Grundriss der Burg (nach Durdik – Úlovec 1996) mit den markierten Sonden von E. Kamenická (vom Autor modifiziert).*

Obr. 3. Pohled na věž od jihozápadu. Šipkou označeno místo sondy X/98. Foto L. Hobl 2015. – Abb. 3. Blick auf den Turm von Südwesten, die Sonde X/98 ist mit dem Pfeil bezeichnet. (Fotografie L. Hobl 2015).

Obr. 4. Profily sondy X/98 (podle Kamenická 1998). Upravil L. Hobl. – *Abb. 4. Die Profile der Sonde X/98 (nach Kamenická 1998, modifiziert vom Autor).*

Pod těmito vrstvami se nacházela maltová vrstva (4) pod níž následoval sled relativně tenkých vrstev různého charakteru (5–10; bližší popis viz obr. 4). Dle náleзовé zprávy všechny vrstvy pod maltovou krou (4) zabíhají pod základ věže, což se ovšem v úplnosti neshoduje s obrazovou dokumentací, na níž je tato situace pouze na severním profilu. Na jižním profilu zabíhá pod základ pouze vrstva 10 a ostatní vrstvy přiléhají k základovému zdivu (Kamenická 1998, 7–8, obr. 9). I přes tento rozpor je možné považovat tyto vrstvy za stratigraficky starší.³

Složení odhaleného zdiva věže, respektive jejího předzákladu, se svým složením neodlišuje od zdiva, které se dnes vyskytuje nad zemí (myšleno od starší fáze věže). To je tvořeno převážně lomovými kameny (místní břidlice) doplněné místy o tesané hrubší pískovce či arkozy (většinou nahodile, větší koncentrace je pozorovatelná hlavně na jižní straně věže). Ty jsou považovány za druhotně použité architektonické prvky z nejstarší fáze hradu. (Durdík – Úlovec 1996, 92, 101).

Výše popsaná situace je značně neobvyklá, protože zdivo věže nenasedá přímo na skalní podloží, ale na vrstvy antropogenního původu uložené ještě před její stavbou. Archeologický materiál z těchto vrstev tak může nemalou měrou přispět k jejímu datování. V následující části bude materiál z těchto vrstev blíže hodnocen.

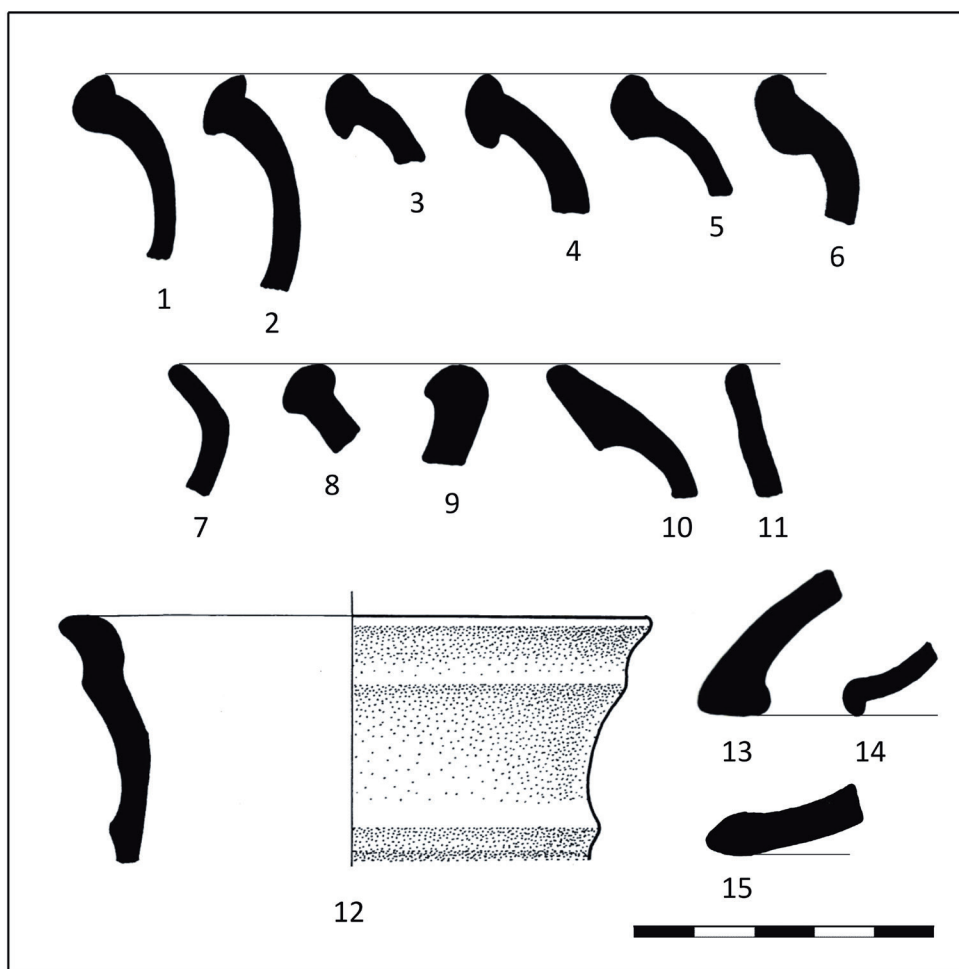

Rozbor archeologických pramenů

Soubor je tvořen, podle soupisu nálezů, artefakty a ekofakty pocházejícími z vrstev 6 a 10 (není jasné, jestli nepochází i z ostatních vrstev pod maltovou krou).⁴ Dominantně šlo o fragmenty keramických nádob, na které se následující text bude soustředit. Dále v malém množství pak obsahovaly zvířecí kosti (blíže neurčené), železné artefakty (zejména hřebíky) a zlomek skla.

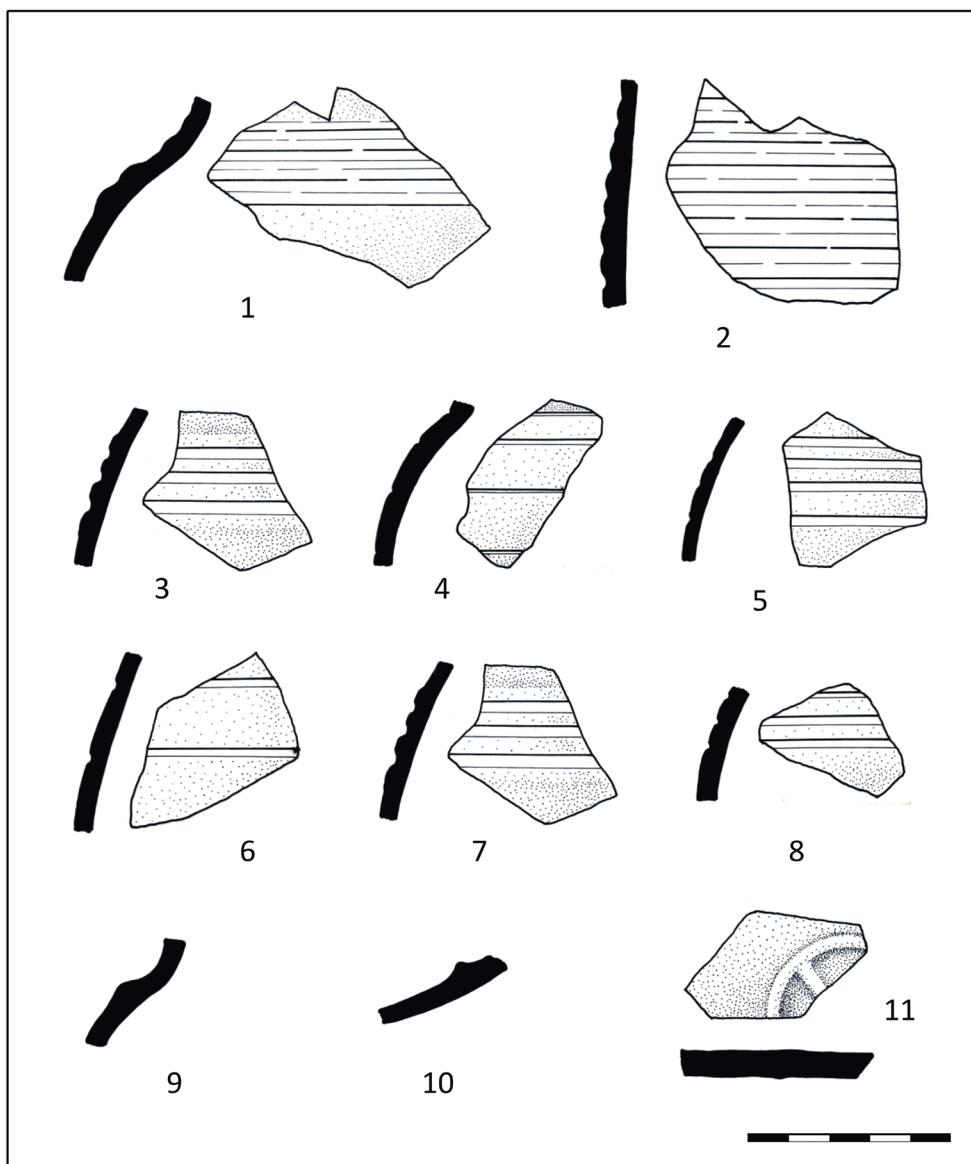
Z důvodu, že některé střepy přítomné ve vrstvách 6 i 10 pocházely prokazatelně ze stejných nádob (byly slepitelné) a nebyl pozorován výrazný rozdíl v zastoupení keramických tříd s podobnými technologickými vlastnostmi, bude materiál z obou vrstev hodnocen jako jeden soubor. Celkem v nich bylo přítomno 176 keramických fragmentů o celkové váze 956 g. Z pohledu technologie dominuje středně tvrdě oxidačně pálená keramika, rovněž tradičně označovaná jako tzv. keramika hradištní tradice (96%). K tvrdě pálené keramice naleželo pouhých 7 zlomků (4%).⁵

Keramická hmota zlomků je většinou tvořena středozrnným materiálem s příměsí křemičitého písku. U některých keramických tříd je přítomné množství šupinek stříbrité slídy. Celkově bylo v souboru 16 okrajů. Z keramických tvarů bylo nejvíce hrnců (10 ks; obr. 5.1–10). Z další tvarů byly zastoupeny poklice (4x; obr. 5.13–15) a džbány (2x; obr. 5.11–12). Zdobených střepů bylo celkem 25. Některé fragmenty však obsahovaly i více druhů výzdoby. Nejvíce zastoupená byla rytá výzdoba. Jednalo se hlavně o vývalkovité šroubovice (11x) a o ryté linie, nejčastěji vícenásobné (10 x).

Obr. 5. Okrajové profilace keramických nádob ze sondy X/98. Kresby M. Šmejdo­vá. – *Abb. 5. Profilrand der keramischen Gefäße aus der Sonde X/98 (Zeichnungen M. Šmejdo­vá).*

Obr. 6. Příklady zdobených keramických střepů a zlomek dna se značkou. Kresby M. Šmejdová. – *Abb. 6. Beispiele der verzierten keramischen Scherben und der Bruchteile des Gefäßbodens mit dem Zeichen. (Zeichnungen M. Šmejdová).*

Z dalších bylo přítomné bílé nástřepí (6x) a ve dvou případech plastické lišty (příklady výzdoby obr. 6.1–10). Na dnech (celkem 6 zlomků) byly zaznamenány technologické stopy spojené zejména s podsýpkou. V jednom případě se na dně nacházela značka (kříž v kruhu; obr. 6.11).

Absolutní datace souboru

Na základě publikovaných souborů je absolutní datace možná zejména na základě okrajových profilací hrnců do období od 2. poloviny 13. století zřejmě až do poloviny 14. století.⁶ Některé okraje odpovídají plzeňským a některé jsou známy v širokém pásmu severního Plzeňska a Tachovska (Nováček 2000, 19, 24, obr. 6; Nováček 2010, obr. 215). I výzdoba nádob je charakteristická pro toto období (Nováček 2010, obr. 42; Trnka – Zelenka 2012, tab. 8, tab. 10). Bílé nástřepí se hojně vyskytuje v souborech z 16 km vzdálených Kladrub (Nováček 2010, 75). Dataci rovněž podporuje dominantní technologie výpalu i materiál s velkou příměsí slídy (Nováček 2000, 17). Výpověď

hmotných pramenů do jisté míry koresponduje s přepokládaným vznikem hradu, s jehož jménem se poprvé setkáváme v predikátu Jetřicha z Guštejna z roku 1316 ale založen byl s velkou pravděpodobností již dříve (Úlovec – Jánský 2000, 77).

Vliv chronologie keramického souboru na představy o stavebním vývoji věže

Současné bádání předpokládá, že věž do úrovně druhého, respektive spodní části třetího patra, vznikla v jedné fázi a jako jediný stavební záměr, který nejspíše probíhal v několika letech ale bez přerušení, i když ve zdivu možné rozeznat rozdíl mezi vysokým přízemím a následnými patry (Razím 2013, 218–220).⁷ Jak již bylo naznačeno v úvodu, dosavadní datování vzniku věže dle publikované literatury na přelom 14. a 15. století není možné nijak prokázat. V současnosti je tedy výše popsany keramický soubor pocházející z vrstev pod základy věže hlavní a jedinou oporou jejího vzniku. Na základě formálních vlastností byl datován pomocí analogií do 2. poloviny 13. až do poloviny 14. století. To se neshoduje s dosavadní datací věže, a je tedy možné, že věž byla postavena již dříve – zhruba kolem poloviny 14. století. Nové datování vzniku věže není v rozporu se závěry stavebně-historického průzkumu, pouze mění její chronologické zařazení (srovnej Durdík – Úlovec 1996, 95–97). Když situaci porovnáme se soudobou hradní produkcí, nalezneme nejbližší analogické věže se zaoblenými nárožními na asi 40 km vzdáleném hradě Libštejn (zdejší věže jsou na rozdíl od gutštejské považovány za obytné). V písemných pramenech se Libštejn objevuje poprvé v roce 1361 v predikátu Oldřicha Tista z Hedčan a již tehdy se existence těchto věží předpokládá (Durdík – Sušický 2005, 101–102). Na základě této analogie by bylo možné se k nové dataci věže rovněž přiklonit.⁸

Závěrečné zhodnocení

Na základě výše nastíněných zjištění by se měla znovu zhodnotit hypotéza o značné pokrokovosti věže, kterou V. Razím ve svém průzkumu nastiňuje. Zmíněná hypotéza předpokládá, že otvory v úrovni prvního a druhého patra nejsou pouhými osvětlovacími otvory ale archaickými střílnami pro ruční palné zbraně. Oporou této domněnky má být hlavně jejich neobvyklá orientace vně hradního jádra a další detaily, které mají tento výklad více či méně potvrzovat. Tato interpretace by byla značně unikátní, jak sám autor naznačuje, i pro přelom 14. a 15. století, natož v období téměř o půl století starší (srov. Razím 2013, 220–221). Archeologický materiál z prostoru pod věží by za určitých okolností snad mohl být zpochybněn (např. nějaké složitější formační procesy archeologických kontextů) a považován za reziduum staršího období. To se však na základě dokumentace nejeví příliš pravděpodobně a prezentované artefakty (i když povaha těchto pramenů pochopitelně neumožňuje určit konkrétní rok založení) jsou tak prozatím jedinými vodítky pro datování vzniku věže. Pro její dosavadní datování však nemáme chronologické opory vůbec žádné. Cílem tohoto příspěvku bylo pouze poukázat na další perspektivu, která může přispět k poznání tohoto, z pohledu stavebního vývoje, mimořádně složitého hradu.

Poznámky

- ¹⁾ Zmíněná interpretace užití dřevěné konstrukce a i některá další zjištění (např. předpoklad „regulérního úseku hradby“ při jihovýchodním nároží věže (viz Razím 2013, 218–219) nebudou v tomto textu dále řešena.
- ²⁾ Za informaci děkuji Mgr. Evě Kamenické
- ³⁾ Pro ověření popsaného stavu byla nálezová situace konzultována s vedoucí výzkumu.
- ⁴⁾ Nálezy jsou v současné době uloženy na archeologickém oddělení NPÚ ÚOP v Plzni. Tímto děkuji pracovníkům zdejšího oddělení archeologie za jejich zpřístupnění.
- ⁵⁾ Mezi fragmenty tvrdě pálené keramiky nebyly žádné typické (okraje nebo zdobené části nádob) umožňující jejich bližší hodnocení. Nicméně keramické třídy, k nimž náležely, jsou typické pro 2. polovinu 15. a 1. polovinu 16. století (k chronologickému modelu více Hobl v tisku). Je velmi pravděpodobné, že se tyto relativně malé fragmenty do souboru dostaly během archeologického výzkumu jako kontaminace. Obdobně je tomu i s jediným zlomkem skla. To neneslo žádné stopy koroze a bylo evidentně novověkého původu. Obdobné zlomky skla byly přítomny i v humusové vrstvě na povrchu.
- ⁶⁾ Sledovaný region je poměrně chudý na publikované soubory středověké keramiky. Proto byly jako analogie využity i soubory z míst vzdálených kolem 30 km (Tachov, Plzeň). S postupujícím bádáním lze předpokládat větší zpřesnění předkládané datace.
- ⁷⁾ Určité přerušování výstavby věže předpokládal T. Durdík (Durdík – Sušický 2005, 41). V grafických přílohách rozděluje tuto část na dvě samostatné fáze (4 a 5). Toto rozdělení do různých fází vychází již z původního stavebně-historického průzkumu. V textu starších prací bylo však uvedeno, že se s největší pravděpodobností jedná o mikrofáze v rámci jedné stavební fáze (např. Durdík 2000, 144; Durdík – Úlovec 1996, 96).
- ⁸⁾ Oblá nároží však nejsou příliš chronologicky citlivá. Jejich těžiště náleží do 14. století, ale vyskytují se jak ve starším, tak mladším období (Durdík 2013, 354).

Rukopisy

- Durdík T. – Úlovec J. 1996: Hrad Gutštejn, k. ú. Okrouhlé Hradiště, okr. Tachov. Stavebně-historický průzkum. Praha (nepublikovaný rkp. uložen v archivu NPÚ, ú.o.p. v Plzni).
- Hobl, L. 2014: Keramický soubor z hradu Gutštejna (okr. Tachov). Diplomová práce. Katedra archeologie FF ZČU. Plzeň (nepublikovaný rkp.).
- Kamenická, E. 1998: Předběžná nálezová zpráva o předstihovém archeologickém výzkumu v roce 1998 (nepublikovaný rkp. v archivu NPÚ, ú.o.p. v Plzni).
- Kyncl, T. 2000: Dendrochronologické datování dřeva z věže hradu Gutštejn, k. ú. Okrouhlé Hradiště, okr. Tachov. Výzkumná zpráva (uloženo v archivu NPÚ, ú.o.p. v Plzni).
- Kyncl, T. 2011: Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků hradu Gutštejn. Výzkumná zpráva č. 091-11 (uloženo v archivu NPÚ, ú.o.p. v Plzni).

Literatura

- Durdík, T. 2000: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha.
- Durdík, T. 2003: Oblá nároží hradů – doklad dálkových styků? AH 28, 247–356.
- Durdík, T. – Sušický, V. 2005: Zříceniny hradů, tvrzí a zámků. Západní Čechy. Praha.
- Hobl, L. v tisku: Keramický soubor z hradu Gutštejna, Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity.
- Nováček, K. 2000: Středověký dům v Plzni. Archeologický výzkum parcely v Sedláčkově ulici 1 (čp. 187). In: Sborník Západočeského muzea v Plzni. Historie 15. Plzeň, 5–66.

- Nováček, K. a kol. 2010: Kladrubský klášter 1115-1421. Osídlení – architektura – artefakty. Plzeň.
- Procházka, Z. 2004: Nové letopočty v dějinách hradů Plzeňského kraje. Příspěvek k dendrochronologickému datování a stavebnímu rozboru zdiva hradních zřícenin. In: Dějiny staveb 2003. Plzeň, 144–175.
- Razím, V. 2013: Věž hradu Gutštejna, Průzkumy památek 20, 213–228.
- Sokol, P. 2012: Gutštejn – průzkumy a stabilizace hradní zříceniny. Památky západních Čech II, 72–86.
- Trnka, R. – Zelenka, A. 2012: Vrcholně středověké osídlení na katastru Horní Břízy, okr. Plzeň-sever. Archeologie západních Čech 4, 53–87.
- Úlovec, J. – Jánský, J. 2000: Hrad Gutštejn. In: Západočeský historický sborník 6. Plzeň, 75–103.

Luboš Hobl: Der Turm der Burg Gutstein aus der Sicht der Archeologie

Die Entstehung des Turmes der Burg Gutstein wurde in der bisherigen Fachliteratur um die Wende des 14. Jahrhunderts zum 15. Jahrhundert datiert. Neulich durchgeführte ausführliche baugeschichtliche Untersuchungen von V. Razím brachten neue Erkenntnisse und bezweifeln, ob die zwei wichtigsten Schwerpunkte der Datierung (vor allem die dendrochronologische Datierung der hölzernen Konstruktion über dem zweiten Geschoss des Turmes) mit den Anfangsphasen des Turmes zusammenhängen. Zwischen den Einzelfundamenten und den Auflagen gab es mit Schichten anthropogenen Herkunft befüllten Raum, diese Schichten beinhalten archäologische Funde. Die Auswertung dieser Funde ist das Hauptthema dieses Beitrages. Anhand der Analogie war vor allem die Datierung der Scherben der keramischen Gefäße möglich. Diese Bruchteile datiert man von der 2. Hälfte des 13. Jahrhunderts bis zu der Mitte des 14. Jahrhunderts. Aufgrund dieser Auswertung und in der Konfrontation mit der älteren komplexen baugeschichtlichen Untersuchung der ganzen Burg aus den 90er Jahren scheint es sehr wahrscheinlich, dass der Turm gegen Mitte des 14. Jahrhunderts gebaut wurde. Die neue Datierung kann die Interpretation von manchen Bauteilen des Turmes beeinflussen, die auf der ursprünglichen Datierung begründet wurde, und nehmen sehr fortgeschrittene Lösungen an.